

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

ראש השנה פרק רביעי – דף מספר 5

בס"ד, כ' באלול תשס"ט

מבנה הברכות של מלכויות זכרונות ושופרות

א. מקורות יסוד (המקורות מצויים בקובץ המקורות של מלכויות זכרונות ושופרות)

1. משנה ר"ה פ"ד מ"ו.
2. תוספתא ראש השנה פ"ב הל' יב-יד.
3. בבלי ראש השנה לב. המשנה השניה והשלישית וסוגיות הגמרא עליהן.
4. ירושלמי ראש השנה פ"ד ה"ו.

ב. נקודות לעיון

1. המשנה :
 - א) אין פוחתין – איזו מציאות ליטורגית משתקפת כאן?
 - ב) שימו לב שעיקר מז"ו במשנה הם פסוקים. עיינו גם במשנה תענית פ"ב מ"ג, וראו את תוכן ז"ו שם, השוו למבנה מז"ו בראש השנה.
 - ג) האם מבנה תפילה המורכב מפסוקים הוא חריג ומיוחד בנוף התפילות או האם מדובר בתבנית מוכרת? היזכרו במה שלמדנו על הרכב תפילת עמידה של חג בא"י והשוו למנהגנו.
 - ד) "מתחיל בתורה ומשלים בנביא" – היכן כתובים? עיינו בתוספתא פ"ב הי"ב. יש בזה דיון רחב בראשונים, ראו לב. תד"ה מתחיל ובחידושי הרמב"ן על הסוגיה.
 - ה) "אין מזכירין זכרון מלכות ושופר של פורענות" :
 - 1) שימו לב לשימוש בלשון יחיד מול רבים בתחילת המשנה.
 - 2) האם יש משמעות לסדר השונה כאן, שזכרונות מוזכר ראשון? שימו לב למטבע הלשון "אין מזכירין" וזיקתו לזכרון.
2. תוספתא :
 - א) יש בתוספתא כמה הלכות לא מובנות לפי נוסח מה' ליברמן המבוססת על כ"י וינה. על מנת להבין את התוספתא כדבעי, יש להיעזר בכתבי יד אחרים. ר"ש ליברמן מפנה לחילופים החשובים ומפרש את התוספתא בתוספתא כפשוטה.
 - ב) התוספתא רצופה במחלוקות של רבי יוסי ורבי יהודה. במהלך הלימוד, חישבו האם יש מכנה משותף למחלוקות, במכה יסודות נחלקו או האם מדובר בהרבה מחלוקות מקומיות.
 - ג) כמה הערות :

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

ראש השנה פרק רביעי – דף מספר 5

בס"ד, כ' באלול תשס"ט

- (1) הלכה י"ב – מהן שיטות התנאים על מספר הפסוקים ועל הדיעבד? ראו את נוסח הדפוס ואת נוסח הברייתא המקבילה בבבלי, וראו את נוסח כ"י לונדון (מצורף).
- (2) הלכה י"ג:
- (1) זכרון שיש עמה תרועה – מהו יסוד המחלוקת? מומלץ לראות את הסבר רש"י לברייתא המקבילה בבלי לב:.
- (2) תרועה שאין עמה זכרון – ראו את נוסח כ"י ערפורט ולונדון (מצורף) ואת נוסח המקבילה בבבלי לב:.
- (3) מלכות שיש עמה שופר – ראו את נוסח כ"י ערפורט (מצורף). להסבר שיטת ר' יהודה ראו תוכ"פ עמ' 1055 שו' 68.
- (4) מלכות שאין עמה שופר – כאן אין ישועה מכתבי יד, ראו את הצעת ההגהה של ר"ש ליברמן עמ' 1055 שו' 68-69.
- (5) המחלוקת כיצד למנות את שאו שערים – ראו את המקבילות בבבלי ובירושלמי.
3. כנגד מי?
- (א) השוו בין האמור בבבלי לאמור בירושלמי. מה משמעות ה"כנגד" שהסוגיה מציעה? האם הם מלמדים על תוכן ומהות מז"י?
- (ב) ראו את המקבילה במגילה כא, ובדיני קריאת התורה שם יש יחידות דומות. האם זה מלמד על משמעות היחידות האלו במז"י?
- (ג) ראו פסחים קג: וקד. על הפוחת לא יפחות משלש והמוסיף לא יוסיף על שבע.
4. האיבעיא בשני התלמודים על היקף שיטת ריב"ז על שלש:
- (א) כיצד הבבלי פושט את האיבעיא? ראו את הסבר רש"י.
- (ב) מה משמעות האיבעיא ועומק הפער בין ר"ע וריב"ז?
- (ג) להרחבה – לנוסח אחר בסוגיה ולהסברה, ראו מבוא לנוסח המשנה עמ' 414-415.
5. מהו ההרכב הפנימי של העשרה, והיחס בינה לבין שלש? לעיון בשאלה זו יש זיקה ישירה לנושא המשלים:
- (א) ראו את האמור במשנה ובסוגיות התלמודים.
- (ב) רא"ש פ"ד סימן ג' – ראו את המובא שם בשם ראב"ה ורמב"ן.
- (ג) להרחבה – דברי הראב"ה במקור הם בסימן תקלו; שו"ת הרשב"א ח"א סימן תפ"א.

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

ראש השנה פרק רביעי – דף מספר 5

בס"ד, כ' באלול תשס"ט

- (ד) חזרו לסוגיה לב. על ר"ע – לימא תשע. יש תורה על זה מהגרי"ד בהררי קדם סימן כו. ראו האם דבריו עולים בקנה אחד עם דברי הראב"ה.
6. "כיון שאמר ובתורתך כתוב לאמר"
- (א) לה. "מאי שנא הני... דאושי ברכות" וברש"י ובתד"ה אילימא.
- (ב) רמב"ן לה. ד"ה מאי שנא.
- (ג) להרחבה – רז"ה, רמב"ן וראב"ד ח: ברב אלפס; רשב"א וריטב"א על הסוגיה שם.
7. רמב"ם הלכות שופר פ"ג הלכות ז-ט.

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

ראש השנה פרק רביעי – דף מספר 5

בס"ד, כ' באלול תשס"ט

תוספתא ראש השנה פרק ב' כתב יד לונדון

הלכה י"ב

אין פוחתין מעשר מלכיות ומעשרה זכרונות ומעשרה זכרונות ומעשרה שופרות

אם אמי שלש מכולן יצא דברי ר' עקיבא

ר' יוחנן בן נורי או' אין פוחתין משבע ואם אמי שלש מכולן יצא

הלכה י"ג

תרועה שאין עמה שופר כגון יום תרועה יהיה לכם ר' יוסי או' אומרן עם השופרות ר' יהודה או' לא

היה אומרן עמהם

תוספתא ראש השנה פרק ב' כתב יד ערפורט

תרועה שאין עמה שופר כגון יום תרועה יהיה לכם ר' יוסי אומ' אומרן עם הזכרונות ר' יהודה אומ' לא

אומ' עמהן

מלכות שיש עמה שופר כגון בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך י"י ר' יוסי אומ' אומרן עם

המלכיות ועם השופרות ר' יהודה אומ' [לא היה]? אומרן עם המלכיות בלבד.

ראבי"ה ח"ב - מסכת ראש השנה סימן תקלו

[פרק רביעי]. גזירה שמא יטלנו בידו וכו', שאינם מצויין בקיאין וגזרו עליו (אפילו בגבולין), ואף על גב

דמדאורייתא הוא [אפילו בגבולין], אבל לולב שכיחי בקיאים, הילכך ביום ראשון שהוא מדאורייתא

[לא גזרו], אבל בשאר הימים דליתניהו דאורייתא גזרו. ומהשתא לא קשי מידי מריש פרק לולב וערבה.

כך פירש אבא מרי. ואף על גב שקשה לי על פירוש, דבירושלמי סוף לולב הגזול [גרסינן] שמא ילך אצל

בקי ללמוד ברכה וכן בשופר ובמגילה, ובברכה אין טורח ללמוד, יש ליישב וכן בשופר משום ברכה

ולימוד [וכן ב]מגילה:

(תקלו. פרק ד) קיימא לן כרבי עקיבא דאמר סדר ברכות של ראש השנה אומר אבות גבורות וקדושת

השם וכולל מלכיות עם קדושת [היום] ותוקע זכרונות ותוקע שופרות ותוקע ואומר עבודה והודאה

וברכת כהנים, וכולי מילתא ילפינן בב(ת)רייתא מקראי. אין פוחתין מעשרה מלכיות ומעשרה זכרונות

ומעשרה שופרות ואם אמר שלש שלש יצא. רבי יוחנן בן נורי אמר אם אמר שלש מכולם יצא, כנגד

תורה נביאים וכתובים ואמרי לה כנגד כהנים לויים וישראלים, אמר רבא הילכתא כרבי יוחנן בן נורי.

ומיהו לכתחלה נהגי כרבנן. ומתחיל ובתורתך ככתוב בתורתך שוב אין צריך אחד ציבור ואחד יחיד.

ולכך אין רגילין שלוחי ציבור לומר הפסוקים בכל המועדות אבל בראש השנה ויום הכיפורים יש לכל

תפלות שכתובים בהם ואומר הפסוקים. וגם זקיני פירש הטעם משום דאמרינן אמרו לפני מלכיות

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

ראש השנה פרק רביעי – דף מספר 5

בס"ד, כ' באלול תשס"ט

זכרונות ושופרות כדי שיעלה זכרונכם לטובה ובמה בשופר. ולהכי תקנו רבנן למימר <המלך הקדוש> המלך המשפט דקרא נמי הכי משתעי בראש [ספר] יהושע והכהנים נושאי הארון [ה]ברית (ה' וכו') + יהושע ח' י"א+, וגם במלחמת ע[י] וכל העם המלחמה, ובחילוק הארץ כתיב [תש]עת השבטים וחצי [ה]שבט [ה]מנשה +יהושע י"ג ז'. וכן תמצא הרבה: ואין מזכירין מלכיות זכרונות ושופרות של פורענות ישראל כגון <חי אני נאם ה' וגו' +יחזקאל כ' ל"ג+, וכגון> ויזכור כי בשר המה וגו' +תהלים ע"ח ל"ז+, וכגון תקעו שופר בגבעה +הושע ה' ח'+. והבא להזכיר מלכיות זכרונות ושופרות של פורענות אומות העולם (וכו') מזכיר, <זכרונות> כגון זכור ה' לבני אדם וגו' +תהלים קל"ז ז', מלכיות ה' מלך [ירגזו עמים] וגו' +תהלים צ"ט א'+ שופרות וה' אלהים בשופר יתקע וגו' +זכריה ט' י"ד+, וכתוב ה' צבאות יגן עליהם +זכריה ט ט"ו+. ואין מזכירין זכרון <של> יחיד ואפילו לטובה, כגון זכרה לי ה' אלהי לטובה +נחמיה ה' י"ט+, וכגון זכריני ה' ברצון עמך +תהלים ק"ו ד'+. וקרא הבן יקיר לי אפרים וגו' +ירמיהו ל"א כ'+, דאמרינן, משום דסופו נחמה, ואף על גב דתמיה הוא והפרשה מיירי בפורענות ישראל. ומיהו הכי צריך לפרש על כן שעשה תשובה ובזכות השיבנו ואשובה כי אתה ה' אלהי +ירמיהו ל"א י"ח+, המו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה': וקיימא לן כרבי יוסי שאמר שאו שערים וגו' +תהלים כ"ד ז'+, ראשונה שתים שניה שלש, ורבי יהודה פליג עליה. ולית הילכתא כרבי יהודה. ובתוספתא פליג אגמרא דידן, דחשיב להו [רבי יוסי] בתרי (ורבי יוסי) ורבי יהודה כחד. ומיהו סמכינן אגמרא דידן. ולפי זה אנו מוסיפין, ואין לחוש, דהא תנן אין פוחתין מהם, ולא קתני אין מוסיפין עליהם. וכן אין לחוש שיש יותר פסוקים בזכרונות ושופרות. ודוק ותשכח. אי נמי שמא סמכו הראשונים אדרבי יהודה דחשיב להו כחד, ומשם למדו לעשות נמי שני הפסוקים דשאו ושאו חד. ויש מפרשים לפי שהם במזמור אחד (של) במזמור <לדוד> לה' הארץ ומלואה. וכן תקעו בחודש שופר בכסא <ליום חגיגו> +תהלים פ"א ד'+ ומסיים כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב +תהלים פ"א ה'+, והוא פסוק שני ונחשבים כאחד. ובזכרונות זכר עשה לנפלאותיו וגו' טרף נתן ליראיו וגו' נחשבים כאחד, וסמוכים במזמור אודה ה' בכל לבב. ובסדר תקיעות של יום שני סידר הפייט לכל הני קראי כחד, כדפרישית. וכן סידר ביחד עלה אלהים בתרועה וגו' +תהלים מ"ז ו'+, ונאמר בחצוצרות וקול שופר וגו', +תהלים צ"ח ו'+, ואף על גב שאינו מזמור אחד, מיהו דמו להדדי, שכל אחד במזמור שלו פסוק ששי, וכל אחד מחשבון מזמורו עשרה פסוקים, שתיבת מזמור כתוב לבדו באמצע שיטה וחשוב פסוק, והם עשרה כנגד עשרה מלכיות ועשרה זכרונות ועשרה שופרות. ובמחזור הבא מאיי הים כתוב שרבינו ש"ח היה מדלג כל אותן הפסוקים העודפים אך עשרה אמר(ל)ם, כנגד עשרה מאמרות או כנגד עשרה הלולים, שהוא מצוה מן המבחר, אף על גב דקיימא לן כרבי יוחנן בן נורי. ואומר אני דמעשרה הלולים אין ראייה, שהרי לא הוזכר בכלם שופר רק פעם אחת הללוהו בתקע שופר +תהלים ק"ג ג'+, ואגב זה אמרינן לכולהו הלולים, דאמרינן הני עשרה מלכיות כנגד מי כנגד עשרה הלולים שאמר דוד בתהלים דכתיב הללוהו בתקע שופר. ויש שאינם מונים הך דמסיימין וזכרתי להם ברית ראשונים

דף מקורות לשיעור של הרב מאיר ליכטנשטיין

ראש השנה פרק רביעי – דף מספר 5

בס"ד, כ' באלול תשס"ט

+ויקרא כ"ו מ"ה+, וכן הך שמסיימין וביום שמחתכם וכו' +במדבר י' י"ו+, למנין עשרה פסוקים, מפני שאין סמוכים לשאר המקראות כמו במלכיות ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל >ה' אלהינו ה' אחד< +דברים ו' ד'+, שהוא מלכות, ועוד שאינו כתוב בו שופר אלא ותקעתם בחצוצרות וגו'. ולא יתכנו דבריהם, שהרי מסיים בשל תורה, ולדבריהם לא מסיים בשל תורה. ומה שהרחיקם, מפני שהפסוק נופל על לשון של תפלה. אבל מכל מקום פליאה היא שתפס המקרא של חצוצרות ולא של שופר, ולפיכך אנו הדרינן לכללא דידן שמוסיפין עליהם, וכי אמרינן מסיים בשל תורה היכי שלא אמר כי אם עשרה, אבל היכי שהוסיף לא חיישינן ואי בעי מסיים כדבעי. ומכל מקום סודרי התפלה חזרו אחר פסוקי תורה. ואל תתמה האיך יתכן להוסיף כיון שהם כנגד עשרה הלולים או עשרה מאמרות, דהא שבעה שקוראים בתורה בשבת וששה ביום הכיפורים וחמשה ביום טוב, שבעה כנגד שבעה רואי פני המלך ששה כנגד העומדים אצל עזרא וחמשה כנגד רואי פני המלך, כדאיתא במסכת מגילה, ואפילו הכי תניא התם אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהם. >ואף על גב דהכא לא תנא אבל מוסיפין עליהם כי התם<, כיון דלא תני נמי ואין מוסיפין (לה) גמרינן לה מהתם דמוסיפין, וכן שמעתי שוב מרבי אפרים ברבי יצחק נ"ע שאין לחוש במה שמוסיפין עליהם:

ומה שנהגו לומר ככתוב בדברי קדשיך אכתובים, משום שנאמר בדוד שסידר [תהלים] ורוח קדשך אל תקח ממני +תהלים נ"א י"ג+. ומקדמין להו לכתוב על ידי נביאך, שהם נקראים דברי קבלה, אף על גב דאיכא נביאים דקדימי להו, ולא דמי להאי דפרכינן בפרק שני דתענית מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מאי טעמא מקדים ליה, דהתם עניות בעלמא נינהו וליתנהו קראי. ובתוספתא תניא מתחיל בתורה ומסיים בשל תורה ואומר של נביאים ושל כתובים באמצע ואין אומר מלכיות עם זכרונות >וזכרונות עם< השופרות ואם אמר לא אמר כלום וצריך לאומרה שניה. ונראה לי לאו דוקא שמקדים נביאים לכתובים, שלא חש לומר אלא להודיענו שהם באמצע:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תפא

שאלת בסוף שופרות שהיו רגילין להשלים בשל תורה בפסוק (במדבר י') ותקעתם בחצוצרות. וראיתי כתוב שאין אדם יוצא בו שהרי אינו נזכר בו שופר ולא תרועה. הודיענו היאך ראוי לנהוג.

תשובה כן האמת כמו שראית דתקיעה דחצוצרות אינה כשופרות שמצות היום בשופר. אלא צריך לומר מקרא שיש בו שופר או תרועה. ומורי הרב רבי יונה ז"ל הנהיג לומר ובחדש השביעי באחד לחדש. ומורי הרמב"ן ז"ל היה נוהג לומר לא הביט און ביעקב. ומקרא שיש בו מלכות ויש בו שופרות אומרו עם המלכיות ואומרו עם השופרות.